

«ԳՐՈՂԸ ՀԱՅՅԵՐԻ ՄԷՋ» ¹⁾

(ՊԱՏԿԵՐ)

I

ԵՐԻՏԱՍԱՐԻ. Նա նոր է աւարտել իւր ուսումը:
Գլուխը տաք, սիրտը բաբախում է կիզող եռանդով,
երեւակայութիւնը վառ, ստեղծում պատկերներ...

Այդպիսի միջին բանաստեղծները տուել են մի ողբերգա-
կան անուն:

Իսկ ո՞վ է նա.—

—Մի աղքատ ընտանիքի որդի, նորա հօր թողած ժառան-
գութիւնը է ընդամենը յիսուն թուման պարտք...

Եւ ո՞վ պէտք է վճարի:

—Մեր երիտասարդը,

Բայց պարտք վճարելու համար դեռ հարկաւոր է փող
աշխատել գիտենալ:

— Փող աշխատել:

«Այո, ասում է նա, առանց հօրս թողած պարտքը վճա-
րելու, առանց փող ևս ունենալու ազատութիւն չկայ...»

Իսկ փող աշխատելու համար հարկաւոր է այլ տեսակ
քանքար:

Նա չունի այդ քանքարը, միայն փորձում է ձեռք բերել:

«Ուրեմն վաճառական դառնամ» վճռում է նա և դիմում

Պ. Պէդօին:

¹⁾ Այս գրուածքը հասել է մեզ հանդուցեալ Արզաք Յով-
հաննիսեանի թղթերից, նորա որդու ձեռքով: ԽՍՀ.

II

«Ամիսը 5 մանէթ. թէ վուր լաւ կու ծառայիս 6 էլ կու շինիմ»:

Համաձայնում է մեր երիտասարդը.

Նա գոհ է իւր ռոնկով.

«Տարէնը 60 մանէթ»—մտածում է նա.

«Ուրեմն 9 տարումը պարտքս վճարած կըլինիմ...»

—Ահա չչոքը. ասում է միւս օր պ. Պէդօն. Էս, Էն, Էն րասպրեժէնիէքը թամամ կու կատարիս. հասկացա՞ր:

«Այո, պարոն», պատասխանում է նոր պրիկաշիկը:

Աւաջն է դնում խանութի հաշուետումարը և գրում է.

«Յունվարի 3-ից մինչ փետրվարի 13ը՝ մուտք 4865 ր.
59 կոպէկ»

«Յունվարի 3-ից մինչ փետրվարի 13-ը՝ ծախք 18 ր. 27 կ.»

Պատրաստում է ֆորմուլան 486559 մուտքից

—1827 ծախքը հանած

«Իրամարկդին հասաւ 484732»

—Օհ. ասում է նա, այս ինչ դիակութիւն է գործ ունենալ մեռած թուերի հետ...:

Եւ ճակատը ձեռքին դրած մտածում է.

Ի՞նչ գրիչը հաշուետետրի վրայ շարունակում է գրել...

Բաց է անում աչքերը և ինչ տեսնում.—Օ, Per Dio

Տումարի մէջ գրվել է «Ձմեռն էլ ունի իւր զվարճութիւնքը... ևն»

Շուտով գրիչն առնում է և ջնջում...

Բայց հաշուետումարը ոչնչացաւ, Է...

III

Առաւօտեան դէմ վաճառականների անքակտ և ընդհանուր սովորութեամբ պ. Պէդօն նոր պրիկաշիկը բիւրօի մօտ նստած լրագիր է կարդում ահագին կիտուկ էլ գրքեր միւս կողմում դիզած:

«Պէտք է, պէտք է գրել. մերոնք քնած են...» մտածում է նա:

—Հը՞ րասպրեժէնիէքը վերջացրի՞ր. հարց է անում պ. խանութատէրը:

Պ. պրիկաշիկը կարմրում է.

—Է՞. դուն մագազինի խարջ օնքմին չիս, ասում է պ.

Պեդոն, կարդալ դուքնի մէջ — էդ մահացու միդք է: Եդ իսկ չի անիլ միր մազազինի բարաքաթին, առաւիլտ առաւիլտ ով սիւլթայ է անում դուն մի թիզ մօլա դառար միր գլխին...

«Ոչ ոք դեռ չէ եկել, պ. Պեդո, ասում է մեր պրիկաչիկը. իսկ ես ժամանակս չուզեցի զուր կողքնեմ...»

— Իս ժամանակ չիմ իմանում. թէ դուն գիտիս խնթրիմ հայդէ. դէ, հայդէ...

Պ. Պեդոն կատակ չէր անում:

Վաճառականն ու կատակ...

Հեռանում է մեր պրիկաչիկը:

IV

Անցել էր մի ամիս՝ անընդհատ գրելու, կարդալու ամիս մեր երիտասարդի համար:

Յանկարծ մի քաղաքի հոգաբարձութիւնից նամակ է ստանում նա.

300 ռուբլ տարեկան թոշակ, չաքաթական 30 դաս, դասն էլ 1 $\frac{1}{4}$ ժամ.

«Գնա՛ր» վճռում է նա և այս գլխից յիսուն ծախսելով ճանապարհ ընկնում:

Դասախօսութիւնն սկսվում է:

Նղանակը դժնդոտ, մառախլապատ երկինք, բայց պարզ մեր ուսուցչի սիրտը:

Նա նայում է անծանօթ շատերի երեսին որօնց հետ գործ պիտի ունենար իւր պաշտօնավարութեան ընթացքում.

Նա կարդում է շատերի երեսին իւրեանց դադանիքը.

Նա անսնում է՝

Մինը տգէտ, ձևանում է գիտուն, միւսը արժանաւոր, բայց ատելի ամբողջ քաղաքին, այլը ազնիւ, բայց բռնաբարված, երրորդը անպիտան, բայց կառավարում է ազգի գործերը:

«Գրէ՛ր, նկարիւր դորանց պատկերը, ասում է նորա զգացմունքը:

Նա զսպում է իւրեան:

Ի՞նչպէս գրել. մինն աղա է, միւսը հարուստ, այլը իշխան, չորրորդը հոգևոր...

Բայց զգացմունքը հեշտ չէ սանձադրվում...

Նա գրում է, և զգված այդ արիւնոտ պատկերների կենդանատիպերից աւելի ևս սիրահարվում դասախօսութեան ամբիօնին որի հանդէպ նստած են մանուկ աշխարհի դեռ անմեղ անարատ հոգիները... Եւ նա բոցակիզված կարդում է նորանց առաքինութեան դասեր, երջանկութեան հասցնող ճանապարհի պատմութիւնը...

Օրական 4—5 դասից յետոյ, երեկոյեան նա նուիրվում է իւր դասերին.

Բայց ահա.—մոմ չկայ, ճաշը անպիտան, փայտը հատել է, ձմեռը խիստ, նոր դրժեր է հարկաւոր, տաքալն էլ խօսք չկայ ինչպէս է կարևոր.

Եւ ի՞նչ.

25 ը. ոռճիկը վաղուց է ցամաքել...

«Աղա Մարկոս, խնդրեմ մի բուրլ ձեռնափոխ տուր. լըրագրին նիւթ ուղարկելու փողտի փող չունիմ...» ասում է նա և աւելցնում «Ազգային լրագիր է, պէտք է օգնենք...»

— Մի մանէթ կտամ, բայց ամսի վերջին ոռճիկից դ կհանեմ:

«Լաւ»:

Մօտենում է տարվայ վերջը:

Նա տալիս է չքեղ քննութիւն, որի համար վկայում է ամբողջ հասարակութիւն.

Բայց անտէր լրագրի թերթերը ստացուել են, որոնց մէջ շատերը իւրեանց գոյնով օրինաւոր նկարված ու ներկված...

«Է՛հ, Դա հուպիւի ա» ասում է ներկվածի բիձէն:

«Ոչինչ աշխատանք չի ցոյց տվել. զուր մեր փողերը կորել են» կցում են առաջվայ գովող, այժմ պախարակող ներկվածի քեռիները:

«Ուղիղ է. դա մեզ ծնունտու չի» շարունակում են ներկուած աղաները:

«... Վասն որոյ խնդրեմ այսուհետև ազատ ճանաչէք ինձ ուսուցչութեան պաշտօնից» յայտարարում է մեր ուսուցիչը և և թողնում, հեռանում...

V

Անցնում են տարիներ:

Նա մօռացվում է: Ո՛ւր է, չգիտեն:

Բայց նորա գրվածները խօսում են մամուլի տակից:

Հատերը կարդում են և զվարճանում:

Հատերը նորան գովում են, երկինք հանում (ի հարկէ լոկ խօսքով):

Հատերը ոչ միայն ցեխը կոխում մկրտում, այլ և դատադրում...

Իսկ կասկածոտ անձինք, գուցէ իւրեանց նմանակը այդ գրվածների մէջ տեսնելով, խեղճ գրողի դէմ շանթեր արձակում...

«Ո՛ւհ, ինչ անձոռնի, խարդախ, երախտամոռ տղայ է՝» ասում են ամենքը:

«Իրան աչքի գերանը թողած, օտարի աչքի շիւղն է նըշմարումս պնդում են միւսները:

— Էնքան կծեծեմ, եթէ ձեռքս ընկնի, որ սատկի. հաւատացնում են այլերը:

VI

Գրպանը փողից փարատ, հալածված, աչքերը խոր ընկած, նիհարադած, նա այժմ թափառում է քաղաքի փողոցներում. թափառում այդ կարիքներով բեռնաւորված...

Նա, ինքն էլ կարօտ մտաւոր կերակուրի, զիմում է գրավաճառին.

— Ի՞նչ էք կամենում:

«Չօկէի այս ինչ գրվածները որքան արժեն. հարցէ անում նա:

—...Sieben und einen halben Rubel...

«Եթ ժ մանէթ ու կէս...» թուրք սառած նա մտնում է մի ուրիշի մօտ.

— Խնդրեմ Գէորգ Բօրնի այս ինչ գրվածքը:

«3 ր. 90 կ. կարժենայ» պատասխանում է գրավաճառի պ. գործավարը:

Ի՞նչ անել, առանց կարգալու խու չի կարելի մնալ...

«Ախ, պարոն, եթէ իմանայիր իմ գրութիւնը...» նայելով գործավարի երեսին իւր մաքում ասում է նա և հանում վերջին հինգանոցը...

— Է՛հ կեանք, կեանք... մտածելով շտապում է նա դէպի սենեակ.

Բայց ո՛վ է նայում աիկիւններից ու պարոններից թէ նա է իւրեանց ընթերցանութեան կերակուր տվողներից մինը...

Ե՛րէ, լաւ. կը մեռնի, ով է իմանում, ապագայ սերո նդը
գուցէ նրա վրա գերեզմանաբար կձգի.— պրծաւ, գնաց... տսում
են (այն էլ բէրը հասկացողներէց)։

VII

Հոկտեմբերի վերջին օրերն է, այն օրերը, երբ ամեն մարդ
ամեն ջանքով ձմրան դիմաւորելու պատրաստութիւնք է տեսնում.
Մի մութ սենեակում նստած է նա...

Փայտ չունի, ճրագլիս չկայ. թուղթ, գրիչ, ծխախոտ...

Նա դուրս է գալիս փողոց.

Տեսնողը կարծում է նորան ապահով:

«Է՛ր ինչո՞ւ էլ չես գրում. հը՞. գրի էլի՛, ի՞նչ կայ՝ որ...»
ասում է նորան իւր ընկերներից մինը «էլ չէ՛ք շարունակում
գրել...» «վրա է բերում միւսը:

— Ի՞նչու այդ պէս շուտ գրելուց դադարեցիք... հարց է
անում կաբինետի ժառանգը, հարստութեան որդին...

— Ի՞նչ պատասխան տայ:

Բայց ի՞նչ գրութեան մէջ է նա. ի՞նչպէս օգնենք նորան,
այս մասին ոչ ոք չի մտածում. Խեղճը այդքան գրկանքների
մէջ, ի՞նչ կլինի եթէ յանկարծ հիւանդանայ...

Այդ ոչորի հոգսը չէ. մեռնելուց հաղիւ մի ամսից յետոյ,
գուցէ իմանան, լոկ խօսքով ցաւեն մի քանիսը—այդ է:

Բայց և ի՞նչպէս են նայում նորա վրա.

Հատերը՝ կասկածաւոր աչքով:

Հատերն էլ այդ՝ վատթարութիւնք հարուածողին վատ ու
վատնգաւոր են ճանաչում, իսկ պաշտօնների վրայ տիրացածնե-
րը, նորանց օգնականները և այլք «իշխանք հայոց փափկասունք
և փսփսան հայկազունք» նորա երեսին էլ չեն նայում, ինչ
թէ մօտ կանչում, նորան օգնում...

«Ա՛ն-ց-աւ ա-յ-ս-օ-ր է՛-լ»... մտածում է նա.

Բայց ոչ մի տեղից յոյս չկայ...

VIII

Միւս օրը ամսի 20-ն է.

«Եւ ի՞նչն է այս ամենի պատճառը. ասում է նա ինքն
իրան. ուրեմն վե՛րջ տալ բոլորովին գրելուն. նորից վերցնե՛լ»

պատկերահանի գործիքս ու ընկնել բաղաբեց բաղաբ րական ապրուստ հայթհայթելով...»

—Այո՛:

Եւ նա երգվում է իւր հաւատալիքի էական մասնի անուանով. նստում է ու գրում վերջին, վերջին իւր պատկերը. նրա կուրծքը տրաքում է. նա ամաչում է ճշմարտութիւնները գրել:

«Բայց ո՛չ, պէտք է գրեմ վերջին անգամ. սա իմ վերջին գրվածքն է լինելու».

Մտածում է նա և աճապարում վերջացնել իւր պատկերը...

IX

«Բարի լո՛յս». ներս է մտնում ահաւոր դէմքով տանտէրը՝ պ. Մոսէսը.

—Ասծու բարին, սպասի՛ր, սպասի՛ր. այս է վերջացնում եմ իմ վերջին գրվածքը...

«Է՛, ի՞նչ գրածք, ի՞նչ բան, հէր օխնած. փող ասա՛, փող...»

—Ա՛յս ըռպէիս, ա՛յս ըռպէիս...

«Ամսի քսանն է, պարո՛ն. քսան, քսան ոռւբլի ամսական տան քիրահը խնթրեմ...»

—Վա՛ղը, վա՛ղը—համեցէ՛ք...

«Վա՛ղը. մռռացա՛ր մեր սովորութիւնը. մենք քիրահ ստանում ենք վերջին օրում և ոչ թէ վաղը... խնթրեմ...»

—Օ՛խ. ընդհատեցիր, պարոն...

«Փո՛ղ շնորհեցէք, փո՛ղը... Անգեալ ամսինն էլ հետը 40 ըռւբլ...»

X

«Երա՛ւ. ի՞նչքան թշուառ է գրողը հայերի մէջ...»

Գ. Բ.